

*Григор Шютюнник
Нові дослідження і матеріали*

*Науковий збірник до 80-річчя
від дня народження Григора Шютюнника*

Романюк Л. М. <i>Художній світ прози Григора Тютюнника.</i>	127
Сабадуха В. О. <i>Духовні засади буття української людини (на основі дослідження епістолярної спадщини Григора Тютюнника).</i>	133
Смірнова Н. П. <i>Казки Григора Тютюнника: жанрова специфіка</i>	144
Сулима М. М. <i>Чому село в романі Григорія Тютюнника «Вир» називається Троянівка?</i>	150
Тендітна Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент Слов'янського державного педагогічного університету. <i>Дитина і смерть у прозі Г.Тютюнника.</i>	154
Хом'як Т. В. <i>Пейзаж та його функції в новелістиці Григора Тютюнника.</i>	160
Цалапова О. М. <i>Поетика образу куреня в творі Григора Тютюнника «Степова казка».</i>	168
Шаладонова Ж. С. <i>Грыгор Цюцюнник у беларускіх перакладах</i>	172

МОВНА КАРТИНА СВІТУ У ТВОРЧОСТІ ГРИГОРІЯ І ГРИГОРА ТЮТЮННИКІВ

Бондар Н. В. <i>Концепт «Хата» у романі Г.Тютюнника «Вир».</i>	176
Звягіна Г. О. <i>Засоби створення стилістичної семантики розмовності в художніх творах Григора Тютюнника. Концептуальна палітра прози Григора Тютюнника.</i>	182
Мельник Л. В. <i>Фразеологізми в дискурсивному просторі творів Григорія і Григора Тютюнників.</i>	189
Моранькова О. В. <i>Функциональная нагруженность тире в произведениях Г. Тютюнника (заметки к идиостиллю).</i>	193
Обєднікова О. М. <i>Мотиви народної міфотворчості в літературній спадщині Григора Тютюнника.</i>	198
Рудь С. М. <i>Сравнение как средство создания художественного образа в романе Г. Тютюнника «Водоворот».</i>	203
Слободян О. В. <i>Соціолінгвістичний аспект вивчення мови персонажів Григора Тютюнника (на матеріалі творів Г.Тютюнника «Оддавали Катрю», «Син приїхав», «Обнова»).</i>	209
Шутова Л. І. <i>Лексико-стилістичні особливості пейзажів роману Григорія Тютюнника «Вир».</i>	215

ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ГРИГОРІЯ І ГРИГОРА ТЮТЮННИКІВ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ І ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Куцевол О. М. <i>Використання творів «поетичної критики» при вивченні життєпису Григора Тютюнника.</i>	222
--	-----

Мордовцева Н. В. <i>Елементи лінгвістичного аналізу тексту на прикладі творів Г. Тютюнника (4 кл.).</i>	233
Нейжмак Н. О. <i>Літературна казка Григора Тютюнника в мовленнєвому розвитку дітей дошкільного віку.</i>	236
Нежива Л. Л. <i>Неореалізм Григора Тютюнника в методичній моделі вивчення літературної течії.</i>	239
Негодяєва С. А. <i>Шкільне прочитання творів Григора Тютюнника: екзистенційна модель.</i>	248
Починкова М. М. <i>Використання творів Григора Тютюнника на заняттях з дисциплін філологічного спрямування в навчанні майбутніх учителів початкових класів.</i>	253
Правова Н. В. <i>Твори Григора Тютюнника – засіб збагачення у школярів емоційно-ціннісного досвіду взаємодії з природою.</i>	258
Романишина Н. В. <i>«Не можна писати новели мовою роману»: методика вивчення малої прози Григора Тютюнника в аспекті жанру.</i>	262

СПОГАДИ

Мороз Лариса <i>Світлий образ</i>	269
-----------------------------------	-----

ПУБЛІКАЦІЇ

Ташаненко Микола <i>З його ім'ям</i>	273
Лист Олени Черненко до Олексія Неживого	275
Листівка Григора Тютюнника року до Слободчукова Володимира Миколайовича.	277

ЛИСТИ - ВІТАННЯ	279
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	280

Вірші-відгуки на смерть Г.Тютюнника *передають емоційні переживання* побратимів по перу: (І.Драч «Григорів Тютюннику», О.Шарварок «Прощання з Григором Тютюнником»); *увиразнять вагу втрати*: «Ховали Григора... / А чи самих себе, / Свійого серця частку цонайкрацу...» (І.Немченко) [13, 26]. Автори багатьох віршів *окреслюють причини смерті*, викриваючи мертвотну атмосферу періоду застою, якій протистояв митець: «Був не в ногу з фанфа-рухом, / Не сприймав мертвотний спокій, / а що мав ти дух високий, / то не крився із тим духом» (І.Оржицький) [14]; «А звідусіль сирен підступний голос / І гнів циклопів», і митець – «змучений вітрильник» – намагався втекти, «поривався з тої каламуті / На чисту воду» (І.Чумак) [20]. У поезіях Д.Іванова «Премія», Ю.Рогового «О як ви хотіли, щоб я нагинався перед вами...», Д.Шупти «Прощання» називається конкретний привід самогубства – нагородження премією, що принесло непереборні страждання зболеній Григорівій душі: «Вінок йому по смерті гостро коле – / Пекучі чорні уп'ялись терни» [13, 39].

Та все ж більшість авторів «поетичної критики» трактують добровільний відхід Г.Тютюнника з життя не як наслідок афективного стану чи ознаку його слабкодухості, а як свідомий вчинок пасіонарної особистості, котра прагне цим «збудити людськості джерела» (Д.Павличко) [15]; «Не схотів, не зміг у кривді жити» (С.Литвин) [13, 23]. Ця смерть набуває символічного значення: «Здається іноді, що він не вийшов з бою, / Де йшов рахунок на добро і зло» (В.Малишко) [10, 213].

Отже, усе вищезазначене дозволяє з упевненістю стверджувати, що використання зразків поетичної тютюнникіани в поєднанні з художньо-біографічними та художньо-документальними джерелами (автобіографією, щоденником, записними книжками, спогадами сучасників) слугуватимуть ширшому розкриттю особистості митця в усій її своєрідності та неповторності. Вони можуть стати ефективним прийомом активізації пізнавальної діяльності учнів перед вивченням його творчості.

Література

1. Бабій С. Пам'яті Григора Тютюнника : [вірш] // Бабій С. Пізні яблука : поезії / Сергій Бабій. – К. : Рад. письменник, 1987. – С. 20. 2. Булах Г. Всень (Пам'яті Григора Тютюнника) : [вірш] / Григорій Булах // Літ. Україна. – 1995. – 21 грудн. (№ 48). – С. 1. 3. Виролайнен М. Речь и молчание: сюжеты и литература русской словесности / Мария Виролайнен. – СПб. : Амфора, 2003. – 503 с. 4. Гриненко Г. Пам'яті Григора Тютюнника : [вірш] // Гриненко Г. Життя і строфи / передн. слово Л. Череватенка ; Галина Гриненко. – К. : March, 2002. – С. 107. 5. Гужва В. Пам'яті Григора Тютюнника : [вірш] / Валерій Гужва //

Київ. – 1983. – № 8. – С. 39. 6. Гумилев Л. Этносфера: история людей и история природы / Лев Гумилев. – М. : Экопрос, 1993. – 544 с. 7. Засенко П. «Ні думкою, ні словом він не збочив...» : [вірш] / Петро Засенко // Григор Тютюнник: сценарій літературного вечора / уклад. П. Засенко. – К. , 1991. – С. 31-32. 8. Затулівітер В. Григор Тютюнник : [триптих] // Затулівітер В. Чаша жертвна : поезії / Володимир Затулівітер. – К. : ВЦ «Бучак-Ірїй, ТОВ «Задруга», 2009. – С. 98. 9. Лазаренко В. Після великих (Пам'яті Григора Тютюнника) : [вірш] // Лазаренко В. 15 кроків : поезії / Валерій Лазаренко. – Вінниця : Континент-ПРИМ, 1997. – С. 44. 10. Малишко В. Добре небо (Григору Тютюннику) : [диптих] // Малишко В. Доторк : поезії / Валентина Малишко. – К. : Дніпро, 1987. – С. 212-213. 11. Махно В. «Хто плакав, а хто потирав руки...» (Пам'яті Григора Тютюнника) : [вірш] / Василь Махно // Вітчизна. – 2003. – № 1/2. – С. 134. 12. Миронченко С. Невідправлений лист (Григорів Тютюннику) : [вірш] / Станіслав Миронченко // Літ. Україна. – 1991. – 18 квіт. (№ 16). – С. 4. 13. Нескінчений діалог: поетичні присвяти Григорів Тютюннику / упоряд. О. Неживий. – Луганськ, 2001. – 40 с. 14. Оржицький І. Григору Тютюннику : [вірш] / Ігор Оржицький // Прапор. – 1988. – № 7. – С. 14. 15. Павличко Д. Григор Тютюнник : [вірш] / Дмитро Павличко // Літ. Україна. – 2006. – 27 липн. (№ 28). – С. 5. 16. «Прийшов, щоб не розлучатися...» : На пошану 70-річчя Григора Тютюнника : наук. збірник / упор. М. М. Конончук. – К. : Твім інтер, 2005. – 328 с. 17. Прошерук М. Григору Тютюннику : [вірш] // Прошерук М. Мій вічний дух : вибране і нове / Микола Прошерук. – Вінниця : Велес, 2002. – С. 125-126. 18. Романов Е. Григор Тютюнник : [стихотворення] // Романов Е. Фонарь Диогена / Евгений Романов. – Х. : Прапор, 1997. – С. 9-10. 19. Удовиченко М. Провина (Григорів Тютюннику) : [вірш] / Микола Удовиченко // Літ. Україна. – 1997. – 19 черв. (№ 24). – С. 4. 20. Чумак І. Василь Симоненко, Григор Тютюнник та інші : [вірш] / Іван Чумак // Літ. Україна. – 1992. – 18 черв. – С. 4. 21. Цілий В. «Три зозулі...» Григора Тютюнника : [вірш] // Цілий В. Відтятий голос : поезії / Василь Цілий. – К. : Укр. письменник, 1992. – С. 89-90.

Наталія Мордовцева

ЕЛЕМЕНТИ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ Гр. ТЮТЮННИКА В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

«Мова художньої літератури — основний засіб образного відтворення життя в літературі... Мова дає письменникові безмежні можливості для показу всіх сфер людського життя в усій різноманітності, в розвитку та змінах, і так яскраво, що читач немов

бачить змальоване за допомогою слів... За словами М. Коцюбинського, мова в художньому творі «половина, коли не більше його краси» [6].

Теоретичні основи і практичні принципи лінгвістичного аналізу тексту викладені в працях вітчизняних лінгвістів: І. Білодіда, В. Виноградова, Г. Винокура, Б. Ларіна, О. Пешковського, Л. Щерби та ін. У методичній науці вже склалася певна система проблем у дослідженні лінгвістичного аналізу.

Актуальність теми зумовлена новими завданнями, що поставлені перед сучасною школою, – формування в учнів умінь і навичок аналізувати тексти, конструювати зв'язні висловлювання, розуміти функції мовних одиниць у мовленні.

З огляду на великі дидактичні та виховні можливості тексту, пропонуємо учителям початкових класів використовувати на уроках мови і читання твори Григора Тютюнника – це талановитий «письменник, чий творчий геній ми ще не вповні відкрили для себе і усвідомили» [1].

Лексичне і фразеологічне багатство творів письменника дозволяє використовувати їх під час вивчення теми «Текст» на так званих аспектних уроках. Основна увага при поясненні та засвоєнні учнями певних мовних понять повинна приділятися *словниковій роботі*. Головна причина незрозуміння дітьми значень деяких слів є та, що вони не знають предметів, явищ, дій, які позначаються даними словами. По-перше, це власне українські слова: глечик, ремствувати, сухостій («Климко»); курінь, морок, деревій, орач, стріха («Степова казка»); батіг, скроня («Дивак»); дзьоб, пасовисько ожеледь («Ласочка») або діалектизми: пошпурити, шикуватися, благально, пайка («Вогник далеко в степу»); понишпорити («Дивак») та ін.

При їх поясненні можна показувати предмет, картину або фотографію цього предмету, не забуваючи при цьому про їх художні функції в тексті: найчастіше це намагання точніше, правдивіше змалювати життя народу в минулі роки або яскравіше показати своєрідність побуту й умов життя людей певної місцевості. Найбільш поширеним способом пояснення незрозумілих слів є синонімічний. Інші слова доцільно пояснювати способом словесного опису: *ожеледь* (тонкий шар льоду на поверхні землі і на деревах), *скімлення* (протяжне, жалібне звучання). При цьому корисним було б звернення до тлумачних словників з української мови.

Розкривати значення слів можна шляхом виділення морфем: *дзєвулить, задріботіла, припутні* («Ласочка»); *посиротів, багаття* («Климко»); *невтямки, настобурчені* («Степова казка»); *притишиє, дротиння* («Вогник далеко в степу»); *долілиць* («Дивак») та ін. Деякі

слова учні можуть визначити самостійно, за контекстом, без спеціальних пояснень: *підзолочений, пасовисько, рибалити, закортіло, вудити, харчі*.

Поповнити лексичний запас учнів, навчити їх використовувати стилістично вмотивовані слова допоможуть такі завдання:

- провести спостереження над використанням найуживаніших слів у тексті, визначити їх стилістичне забарвлення;
- виписати фразеологізми, усталені народні оцінки, афоризми, блискучі порівняння. Визначити їх роль у тексті;
- відшукати в тексті типові картини, визначити засоби типізації (спільність поведінки, характеру, обставин для певної групи людей або класу);
- виписати перекручені, переінакшені слова (народну етимологію). Визначити, як вони допомагають письменнику відтворити особливості мови дійових осіб, рівень їх освіченості, соціальний стан.

На думку М. Львова, аналіз тексту повинен пробуджувати думку, почуття, спонукати потребу висловитися, співставити свій життєвий досвід із тими фактами, які представив автор [3].

О. Власенков, як і багато інших сучасних методистів, наголошує на тому, що потрібен якісно новий, багатоаспектний аналіз, який об'єднує, з одного боку різні види лінгвістичного аналізу (фонетичного, словотворчого і морфологічного), а з другого, – лінгвістичний аналіз з іншими видами аналізу (літературознавчим, логічним, краєзнавчим). А це в свою чергу розвиває логічне мислення учнів, збагачує їх світогляд, глибше знайомить з літературою (якщо на уроці з української мови учні аналізують вірш) [4,5].

За Н. Шанським, завданням лінгвістичного аналізу тексту є вивчення прийомів індивідуально-авторського використання мовних засобів.

Сучасні уроки з української мови вимагають цілеспрямованої і кропіткої роботи над пізнавальними завданнями і запитаннями, що виникають у результаті лінгвістичного аналізу тексту, бо практична спрямованість уроку – всебічний мовленнєвий розвиток учнів. Так, учителі для пояснення певних лексичних засобів тексту використовують *лінгвістичний коментар (коментування)* – тлумачення тих темних місць тексту, які особливо сильно заважають його правильному розумінню і сприйманню як певної інформації та образної системи. При пояснювальному читанні він буде мати характер елементарної семантизації і тлумачення.

Лінгвістичний коментар при уважному читанні літературного твору є першим етапом його лінгвістичного розбору [2, 300-301].

Отже, одним із видів пізнавальної, навчальної та естетичної діяльності школяра є читання художніх текстів із їх наступним аналізом й оцінкою. Останнє зумовлює врахування вчителем психологічних особливостей проходження у дітей цих процесів, зокрема сприймання образів у художньому творі, його ідейного спрямування. Сприймання твору не обмежується лише пізнавальним компонентом, а включає також психічні й емоційно-естетичні переживання [4, 96-97].

ЛІТЕРАТУРА

1. Гальперин **И. Р.** Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. — М.: Наука, 1981. — 140с. 2. Гореликова **М.** Лингвистический анализ художественного текста: [науч. пособие] / М. Гореликова, Л. Магомедова. — М.: Наука, 1989. — 123с. 3. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. — К.: ВЦ "Академія", 1997. 4. Мельничайко **В. Я.** Лінгвістичний аналіз художнього тексту: завдання і методи // Теорія і практика лінгвістичного аналізу художнього тексту. — Тернопіль: Лілея, 1997. 5. Пентиліук **М. І.** Аналіз тексту на уроках мови // Дивослово. — 1999. — №3. — С. 21 — 23. 6. Шеремета **Н.** Григор Тютюнник — скарб української літератури [Електронний ресурс] / Н. Шеремета. — Режим доступу http://libraryua.at.ua/publ/statti/statti_pro_grigora_tjutjunnika/grigir_tjutjunnik_skar_b_ukrajinskoji_literaturi/5-1-0-1.

Наталія Нейжмак

ЛІТЕРАТУРНА КАЗКА ГРИГОРА ТЮТЮННИКА В МОВЛЕННЬОВОМУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Розвиток мовлення у дітей - одне з головних педагогічних завдань. Мовлення дітей дошкільного віку переважно спонтанне, мимовільне, неусвідомлюване, ненавмисне, майже неконтрольоване. Якщо й виникають у ньому елементи рефлексивності, то рефлексія, як правило, залишається спонтанною, а контроль - неусвідомленим (на рівні чуття мови). Проте в старшому дошкільному віці, коли дітей готують до школи, важливо розвивати довільне, цілеспрямоване, усвідомлене мовлення. Одним з головних засобів, що сприяють ефективному розвитку мовлення дошкільників є літературна казка.

Казка - один з універсальних і привабливих засобів з розвитку мовлення дітей. Вона є джерелом розкриття й розвитку творчих мовленнєвих здібностей.

Видатний педагог Василь Сухомлинський сказав: «Під впливом почуттів, що пробуджуються казковими образами, дитина вчиться мислити словами. Через казкові образи у свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками; воно стає сферою духовного життя дитини, засобом висловлення думок і почуттів - живою реальністю мислення. Без казки - живої, яскравої, що оволоділа свідомістю й почуттями дитини, - неможливо уявити дитячого мислення й мовлення як певного ступеня розвитку людського мислення і мовлення».

Змалку дитині слід спілкуватися з людьми, ділитися своїми думками і переживаннями з близькими. У дошкільному віці, коли дитині ще важко висловлювати свої почуття, на допомогу приходять казки. Дитина може слухати, потім задавати питання, або дорослі задають питання стосовно казки. В казці завжди з'являється відчуття захищеності, знімаються тривоги від невпевненості в мовленні.

Розглянемо значення казки у мовленнєвому розвитку на прикладі збірки для дітей Григора Тютюнника «Степова казка». Звичайні речі Тютюнник наділяє казковими й чарівними властивостями. Але усі вони приближені до справжнього життя, до справжніх емоційних переживань. Це дуже допомагає дитині почати створювати нові пригоди та події, тобто стати справжнім Чарівником.

Наприклад казка «Забутий Курінь», яка розповідає про степову хатку, про те як вона створювалась, як жила, та як живе зараз. Цей Курінь наділяється людськими властивостями, він може думати, переживати, відчувати. Сприймання дітьми Куреня як живої істоти вдало виконує свою роль завдяки притаманному в дошкільному віці анімізму, феномену одухотворення предметів навколишнього світу, який докладно описав у своїй праці відомий психолог Жан Піаже. Як це можна використати? Дитина може доповнювати, змінювати, збагачувати цю казку. На прикладі цієї казки, можна запропонувати дитині подивитися навколо себе, знайти цікавий для себе предмет, та створити свою казку. Це може бути стіл, стілець, іграшка, тощо.

Упродовж дошкільного віку розвиток ставлення до художнього твору проходить шлях від безпосередньої наївної участі дитини в подіях, які зображуються, до більш складних форм естетичного сприймання, які для правильної оцінки явища потребують уміння знайти позицію поза ними, дивлячись на них, немов би з боку. Отже, дошкільник у сприйманні художнього твору не егоцентричний.